

KLUB A KROUŽEK

Úvahy o dynamice české filologie

Tomáš Hoskovec

Klub moderních filologů a Pražský lingvistický kroužek jsou dva spolky, jež v dějinách české filologie vznikly bezprostředně po sobě, ačkoliv data jejich založení dělí od sebe šestnáct, případně plných dvacet let. Jaký rozdíl v okolnostech a způsobu vzniku! Klub je nové včelstvo, které se jakoby náraz vyrojí z úlu Jednoty českých filologů a okamžitě začne vydávat vlastní časopis (1910/1911). Téměř veškerá činnost Klubu se soustředí na jeho vydávání, a to včetně činnosti výdělečné, jakou si dnes těžko dovedeme představit: Klub po celou dobu své existence pořádá kursy moderních jazyků, psaní na stroji a těsnopisu; zato přednášková zasedání svolává zcela výjimečně. Kroužek vzniká nenápadně, v malém počtu (1926) a konstituuje se právě naopak při četných schůzkách přednáškově-diskusních. Své názory představuje nejprve v zahraničí (1928), pak ve vlasti na mezinárodních forech (1929, 1930) a teprve po letech se vůbec zajímá o oficiální registraci (1930/1931) a ještě později zřizuje vlastní publikační forum pro domácí kulturní i odbornou veřejnost (1935); finančně žije z příspěvků a darů, na své práce umí získat podporu tuzemskou i zahraniční, do svých publikačních podniků dokáže zaangažovat velká nakladatelství (Melantrich, Borový, Družstevní práce). Klub se přirozeně vymezuje vůči Jednotě, leč obě strany o tom mlčí. Kroužek se hlasitě vymezuje ideově, což mnohé instituce pokládají za vymezení institucionální. Když Kroužek začne být známý v širších vědeckých a kulturních kruzích českých, fakticky od roku 1932, objevují se snahy založit filologický spolek, který by byl jako Kroužek a přitom nebyl Kroužkem: Literárně historická společnost (1934/1935), Společnost pro slovanský jazykozpyt (1935), Kruh přátel českého jazyka (1938). Dvojití členství v Klubu a v Jednotě je naprosto běžná záležitost, vztahy členů Kroužku ke členům spolku, jež vznikly po něm, jsou často napjaté, někdy vyloženě nepřítelnské. Podívejme se na bližší souvislosti.

1. Vznik Klubu moderních filologů zajímavě opakuje vznik Jednoty českých filologů o půl století dřív. Ta se ustanovila 1868 jako vzájemný podpůrný spolek českých studentů filosofické fakulty, kterým tehdejší způsob výuky neposkytoval dostatečné vzdělání v oborech, jež je zajímaly.¹ Rozhodli se proto vzdělávat svépomocí nezávisle na universitě, v čemž je velmi často přímo podporovali jejich universitní profesori. Filologové nebyli jediní. Již 1862 se ustanovila Jednota českých matematiků,² následovaly Klub přírodovědný (1869) a Historický klub (1871). Zlepšení studijních poměrů a podmínek přinesl až nový rigorózní řád filosofické fakulty (1872). Po vzoru matematiků, kteří zkusili vydávat nejprve výroční *Zprávy českých matematiků* (1870–1872), pak *Časopis pro pěstování matematiky a fysiky* (1872, pokračuje dosud), začali filologové vydávat *Listy filologické a paedagogické* (1874, pokračuje dosud).³

¹ Filosof musel bez ohledu na své zájmy a zaměření složit rigorózní zkoušku z teoretické a praktické filosofie, z matematiky, fysiky a všeobecných dějin; disertační práce se nepožadovala. Ještě Jan Gebauer si tak za studií zapisoval víc předmětů matematických než lingvistických.

² Šlo o vůbec první studentský spolek založený v Rakouské říši po pádu Bachova režimu (1859) a zavedení omezeného parlamentarismu (1861).

³ Klub přírodovědný na vlastní časopis ani nepomýšlel, protože už vycházela Purkyněho *Živa* (1853) a záhy přibývá Fričův *Vesmír* (1871). Čeští historikové měli své přirozené publikační forum v *Časopise Českého museum* (1831), teprve později zakládají Goll a Rezek *Český časopis historický* (1895).

Časopis završil proměnu Jednoty ze spolku studentského v organizaci stavovskou, sdružující co nejširší kulturní obec českou: *Listy* si předplácejí nejen čeští gymnasiální profesori, ale i kněží, městští zastupitelé, peněžní ústavy.⁴ Jednota následně vydává též učebnice, latinské a řecké texty pro školní potřebu, odborné monografie.

Je na místě se ptát, čím to, že Jednota českých filologů se nestala tak silnou a bohatou organizací, jakou měli čeští matematici a fyzikové. Jednota matematicko-fyzikální, především za starosty Valoucha,⁵ zbohatla natolik, že zřídila nakladatelství a knihkupectví,⁶ koupila si tiskárnu vlastní, skoupila konkurenční,⁷ založila společnost pro výrobu vědeckých přístrojů i učebních pomůcek, postavila v Praze krásný funkcionalistický dům; kromě toho měla zásadní slovo v organizování pedagogického i vědeckého života svých oborů, včetně obsazování profesur. Jednota filologická o nic takového ani neusilovala a soustředila se čím dál víc na «čistou vědu»; chyběla jí mocenská i hospodářská dravost, jíž se vyznačovali někteří představitelé matematicko-fyzikální obce, a jsem přesvědčen že to nakonec bylo pro obor dobře.⁸

I u vzniku Klubu moderních filologů 1910 stojí studentské kroužky,⁹ individuálně se připojují starší studenti, absolventi, docenti, gymnasiální i universitní profesori. Klub vidí svůj úkol ve vydávání časopisu, což jasně říká ve výroční zprávě za první správní rok a opakuje ve zprávách dalších (jsou otiskovány v ČMF). Klub vyzývá všechny příznivce moderní filologie, aby se stali jeho členy a předplatiteli časopisu, neboť jen tak „...bude moci plnit úkoly, jež si vytkl“. Vlastní znění oněch úkolů nikde neuvádí.

První strana nového časopisu není pouze titulní. Bezprostředně pod záhlavím *Časopis pro moderní filologii. Vydává Klub moderních filologů* a datací “Ročník I, 1. ledna 1911, Sešit 1” začíná stat’ “Jmám za to, že...” s podtitulem “Napsal Josef Zubatý”. Stat’ sama by mohla stejně dobře vyjít v *Listech*, v *Časopise* představuje především gesto, jímž největší český filolog té doby žehná novému podniku. V celém prvním sešitě, v celém prvním ročníku, ba nikdy později nenajdeme text, který by osvětloval program časopisu. Kdo si chce udělat představu o tehdejší chápání moderní filologie, musí časopis projít obsahově. Nenajde však nic, co by se svým pojetím lišilo od *Listů filologických*, a sama materiálová základna *Časopisu*, moderní jazyky slovanské, germánské, románské, byla vždy zastoupena a zůstává nadále přijímána též v *Listech*, jež se svou strukturou od *Časopisu* nijak neliší.¹⁰

⁴ Domnívám se, že takovému rozšíření významně napomáhal právě pedagogický rozměr *Listů*, který se nyní považuje za téměř nedopatření. V podmínkách překotně se ustanovující národní společnosti pedagogika hluboce souzní s programem národně-výchovným a zároveň má blízko k rodící se moderní psychologii. Vypuštění pedagogiky (1886) je důsledkem rozhodnutí zbylých dvou redaktorů, Krále a Gebauera, poté co Kvíčala na funkci resignoval kvůli sporům o Rukopisy, jít dál výlučně cestou vědecké filologie.

⁵ Ano, je to Miloslav Valouch (1878 – 1952) z *Valouchových tabulek matematicko-fyzikálních*.

⁶ Vydávají u nich a v komisi prodávají jak Klub, tak Kroužek.

⁷ To byla ta slavná tiskárna *Prometheus*, z níž vyšla řada publikací Kroužku.

⁸ Jistě ani českým filologům nechyběla bojovnost, někdy přímo sveřepá. Ta však byla v důsledku sporů o Rukopisy napřena jinam a filologická obec nedokázala vystupovat stavovsky jednotně.

⁹ Jmenovitě jde o Kroužek českých slavistů, Kroužek českých germanistů a Cercle français des étudiants. To jsou přitom jen příklady studentských podpůrných spolků, jakých tehdy působilo mnohem víc. Typickým výstupem takového spolku byly tiskem rozmnožené rukou sepsané přednášky, v ideálním případě zkontrolované přednášejícím profesorem (takto třeba Kroužek českých germanistů vydává 1911 Hujerovo *Srovnávací hláskosloví indoevropské*); běžnou činností byly vzájemné referáty o četbě.

¹⁰ *Listy* se vnitřně člení do oddílů Pojednání, Úvahy, Hlídka programů středních škol, Drobné zprávy.

O Klubu a *Časopise* zcela mlčí i *Listy*. Absence jakéhokoliv programového vyhlášení stojí v nápadném kontrastu k ostatním filologickým periodikům, jež tehdy začínají vycházet, i k tomu jedinému, jež předcházelo.¹¹

2. Okolnosti vzniku *Časopisu pro moderní filologii* (1911) objasňuje svým úvodním oznámením jeho vrstevník *Sborník filologický* (1910): česká filologie mimořádně narostla na objemu, takže potřebuje nová publikační fora. Obraz vyrojení nového včelstva, kterým jsme tento příspěvek začali, byl opodstatněný.

Na vrcholu akademických struktur té doby stojí generace Josefa ZUBATÉHO (1855 – 1931). Z generačně starších svou autoritou dále působí Jan GEBAUER (1838 – 1907),¹² který spolu s Josefem KRÁLEM (1853 – 1917) vedl *Listy filologické* až do roku 1905; nyní je střídají Jaroslav VLČEK (1860 – 1930) a František GROH (1863 – 1940). Zubatý s Vlčkem ještě založí *Naši řeč* (1917) a z jejich generace v redakci dále usedne František BÍLÝ (1854 – 1920), leč výkonně již časopis povedou Emil SMETÁNKA (1875 – 1949) a Václav ERTL (1875 – 1929). Výmluvnou generační posloupnost vykazují i trojice prvních redaktorů *Časopisu pro moderní filologii*: Jan MÁCHAL (1855 – 1939), Josef JANKO (1869 – 1947), Prokop Miroslav HAŠKOVEC (1876 – 1935). Smetánku, Ertla a Haškovce berme za dolní okraj generace, z níž se Klub zrodil.

Díváme-li se do soupisu členů první výroční zprávy Klubu, jednoznačně převažují filologové, jimž ještě ani nebylo, či teprve čerstvě je třicet let. Za referenční jméno oné generace vezměme Viléma Mathesia, dlouholetého redaktora *Časopisu* (1922–1942), narozeného v symbolickém roce rozdělení pražské university na německou a českou (1882). Omezíme-li se na sedm let věkového odstupů nahoru i dolů, vidíme obrovskou sílu českých filologů s nejrůznějším materiálovým zázemím:

egyptolog František LEXA (1876 – 1960), orientalista starověku Bedřich HROZNÝ (1879 – 1952), orientalisté novověku Vincenc LESNÝ (1882 – 1953), Jan RYPKA (1886 – 1968), ugrofinista Pavol BUJNÁK (1882 – 1933),¹³ klasiční filologové Otakar JIRÁNI (1879 – 1934), František NOVOTNÝ (1881 – 1964), latiník-medievista Karel HRDINA (1882 – 1949), bohemisté Václav ERTL (1875 – 1929), Emil SMETÁNKA (1875 – 1949), Quido HODURA (1879 – 1960), František TRÁVNÍČEK (1888 – 1961), českoslovenští literární historici Arne NOVÁK (1880 – 1939), Albert PRAŽÁK (1880 – 1956), paleoslovenista Josef VAŠICA (1884 – 1968), slavisté Oldřich HUJER (1880 – 1942), Jiří HORÁK (1884 – 1975), Josef PÁTA (1886 – 1942), Frank WOLLMAN (1888 – 1969), anglisté František CHUDOBA (1879 – 1941), Vilém MATHESIUS (1882 – 1945), germanisté Antonín BEER (1881 – 1950), Otokar FISCHER (1883 – 1938), romanisté Maxmilián KŘEPINSKÝ (1875 – 1971), Prokop Miroslav HAŠKOVEC (1876 – 1935), Karel TITZ (1880 – 1940), Vladimír BUBEN (1888 – 1956), kelto-egyptolog Josef BAUDIŠ (1883 – 1933).

Vždy na konci ročníku přichází Výroční zpráva Jednoty. *Časopis* má oddíly Články, Hlídka / Archiv pramenů, Úvahy, Zprávy, na konci ročníku má též Výroční zprávu. Obsah za celý ročník je rozdělen do tří částí: I slavistika, II germanistika, III romanistika; jednotlivé sešity však takto děleny nejsou.

¹¹ *Sborník filologický* (1910), vydávaný Českou akademií císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, výslovně oznamuje, proč vznikl a jak hodlá působit, *Naše řeč* (1916), vydávaná rovněž Akademií, začíná programovým prohlášením "Co chceme". *Listy filologické a paedagogické* (1874), jsou uvedeny vzletným filologickým manifestem z pera Jana Gebauera a přinášejí rozsáhlou úvahu o výchovném poslání od Václava Otakara Slavíka.

¹² ...a na pražské německé universitě jeho vrstevník Alfred LUDWIG (1832 – 1912), který se velmi zasloužil o českou filologii. Německý rozměr akademického života zde žel dále studovat nemůžeme.

¹³ Bujnák je Slovák, mnozí jmenovaní jsou uvědomělými Čechoslováky. Slovenský rozměr z české filologie XX století nelze vypustit, stejně jako český ze slovenské. Komplexnímu česko-slovenskému pojetí se zde ke své lýtosti nemůžu věnovat.

Právě tato silná generace buduje filologii v novém československém státě.¹⁴ Abychom ocenili roli, kterou přitom kdo z nich sehrál, je nutné se seznámit i s institucionálním rámcem československé filologie.

Připomeňme nejprve dědictví doby předpřevratové. Jediná zemská universita, pražská Karlo-Ferdinandova (1348/1654), byla 1882 rozdělena do dvou, jazykově německé a jazykově české.¹⁵ Profesionální český filolog může být zaměstnán buď na té jediné české universitě, nebo na některém z mnoha českých gymnasií. V zemi působí tři historicky provázané instituce «vlastenecko-vlastivědné»: Královská česká společnost nauk (1784/1790–1952), Museum Království českého (1818), Matice česká (1831–1949). Ve Společnosti přežívá aristokraticko-zednářský duch XVIII století: schází se k rozpravám nad vědeckými pracemi, které její členové připravili jakoby ve svém volném čase, ony práce pak zveřejňuje;¹⁶ členství ve Společnosti je otázkou prestiže, nikoliv obživy. Museum je vědecké pracoviště: má vlastní fondy sbírkové i knihovní, později pořádá též terénní výzkum; vzhledem k badatelskému zaměření se v něm však filologie může uplatnit jen jako pomocná věda historická. Matice česká byl fond pro vydávání vědecké i umělecké literatury české.^{17,18} Při Českém museum působil navíc Svatobor (1862), podpurný fond pro české spisovatele a vědce. O studentských vzdělá-

¹⁴ Pro pochopení dynamiky české filologie je zásadní uvědomit si, že po této generaci přicházejí další. Plný obraz zde podat nemůžeme, jen poznamenejme, že po symbolické generaci Mathesiově lze vyčlenit neméně symbolickou generaci Havránkovu, již tvoří všichni zbývající zakladatelé Kroužku, sc. Jan MUKAŘOVSKÝ (1891 – 1975), Bohuslav HAVRÁNEK (1893 – 1978), Bohumil TRNKA (1895 – 1984),^{14a} stejně jako členové «problematičtí», «nespokojení», či prostě jen «neokázalí», resp. Miloš WEINGART (1890 – 1939), František OBERPFALZER-JÍLEK (1890 – 1973), Václav VÁŽNÝ (1892 – 1966), a další osobnosti, e.g. Vladimír ŠMILAUER (1895 – 1981), Jiří HALLER (1896 – 1971).

^{14a} Národnostní omezení nedovoluje uvést, že do Havránkovy generace zakladatelů Kroužku patří v mezinárodním rozměru ještě Nikolaj TRUBECKOJ (1890 – 1938), Petr BOGATYREV (1893 – 1971), Dmytro CYŽEVSKYJ (1894 – 1977), Leontij KOPECKIJ (1894 – 1976), Roman JAKOBSON (1896 – 1982). Podobně pak do Mathesiovvy generace Kroužku patří Nikolaj DURNOVO (1876 – 1937), Friedrich SLOTTY (1881 – 1964), Sergej KARCEVSKIJ (1884 – 1955), Eugen RIPPL (1888 – 1945).

Symbolická je i generace Trostova, ve které jsou jak první žáci Kroužku, e.g. Pavel TROST (1907 – 1987), L'udovít NOVÁK (1908 – 1992), Karel HORÁLEK (1908 – 1992), Josef VACHEK (1909 – 1996), Julie NOVÁKOVÁ (1909 – 1991), Felix VODIČKA (1909 – 1974), Vladimír SKALIČKA (1909 – 1991), Štanislav PETŘÍK (1909 – 1937), tak jeho vášniví odpůrci, e.g. Karel KREJČÍ (1904 – 1979), Václav ČERNÝ (1905 – 1987), i silní homines pro se, e.g. Antonín DOSTÁL (1906 – 1997), Karel JANÁČEK (1906 – 1996); a mnozí další.

¹⁵ Formálně jsou podle zákona obě university rovnocenným pokračováním původní společné, německá však tu českou vnímá jako nově založenou. Je pravda, že německá hned od roku 1882/1883 fungovala se všemi čtyřmi fakultami, česká měla tehdy úplné jen fakulty filosofickou a právnickou; česká lékařská samostatně otevírá 1883/1884, bohoslovecká teprve 1891/1892. Zásadní rozdíl v duchu a povaze obou universit však vychází z toho, že česká je pro české profesory konečnou a nejvyšší metou, zatímco německá pro německé jen málo významnou zastávkou na jejich kariérní dráze.

¹⁶ Měla dvě třídy: I matematicko-fyzikální a II vlastenecko-historickou, později filologicko-historickou. Vydávala *Abhandlungen* (monografická řada; po přechodu na zemský bilingvismu též česky jako *Pojednání*, později *Rozpravy*) a *Sitzungsberichte* (sborníková řada; v zemské dvojazyčnosti *Zprávy*, později *Věstník*).

¹⁷ Vydávala *Časopis Českého museum*, řídila čtyři souběžné řady: *Staročeská bibliotéka*, *Novočeská bibliotéka*, *Bibliotéka klasikův*, *Malá encyklopedie nauk*.

¹⁸ Svým způsobem Museum a Matice konkurovaly Společnosti. Proto Jan Evangelista Purkyně již roku 1862 navrhl zřídit Českou akademii. Měla sdrůžovat vědecké ústavy badatelsky zabezpečené, jejichž práci povahy «základního výzkumu» by garantovaly učené společnosti, kdežto výzkum «praktický a experimentální» (s podstatnou složkou didaktickou) by současně s výukou prováděly universita a vysoké učené technické. To se žel nestalo... tehdy, ba vlastně dosud.

vacích spolicích a jejich přechodu na stavovské organizace jsme psali v oddíle 1; pro filology mohla být stavovskou organizací jedině Jednota českých filologů (1868). Nově nastupuje Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění (1890–1952). Založil ji a jejím prvním presidentem se stal Josef Hlávka, který již dříve zřídil Jubilejní fond pro vědeckou literaturu českou (1884).¹⁹ Akademie zahájila práce na Slovníku jazyka českého (1911), začala vydávat specializovaný roční *Sborník filologický* (1910)²⁰ a popularizační měsíčník *Naše řeč* (1916). Máme tedy spolu s *Listy* (1874) a *Časopisem* (1911) celkem čtyři publikační fora české filologie ještě před vznikem československého státu.

Na pozadí právě uvedeného uvažme, co se stalo po převratu.

- Společnost nauk si i za republiky ponechává titul «královská». Způsob její práce se nemění, jenom němčinu nahrazuje francouzština, takže vycházejí *Travaux... a Mémoires de la Société Royale des Sciences de Bohême*. Aby nový stát představila světové vědecké obci, vydává *Revue des travaux scientifiques tchécoslovaques* (1924–1931, za léta 1919–1924).
- Akademie se přejmenovává na Českou akademii věd a umění a zřizuje první neuniverzitní vědecké pracoviště filologické: kancelář Slovníku jazyka českého (1911/1919),²¹ z níž vzešel *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957). S kanceláří byla úzce propojena redakce časopisu *Naše řeč*. Akademie pokračuje ve vydávání *Sborníku filologického*, z něhož se nicméně stalo periodikum nepravidelné. Od *Sborníku* se proto oddělila jeho bibliografická příloha a vychází samostatně jako *Bibliografie československých prací lingvistických a filologických* (1930–1937, za léta 1929–1935). Dál vycházejí *Almanach* i *Věstník Akademie*.
- V novém státě byla zřízena Masarykova akademie práce (1920), zaměřená na výzkum v oblastech organizačně-průmyslové a sociálně-správní. V moderním slova smyslu tak obnovuje «vlastivědu» z původní tematiky Společnosti nauk.²² Výstupem Masarykovy akademie byla i mnohasvazková encyklopedie *Československá vlastivěda* se dvěma svazky věnovanými jazyku (1934, 1936) a jedním slovesnosti (1933).²³

¹⁹ Akademie nešla v duchu Purkyněho návrhu (n.18). Svým vnitřním životem se nemálo podobala Společnosti, od níž se lišila duchem jazykově-národním a snad i občansko-podnikatelským, byla však nesrovnatelně lépe zajištěna finančně, což jí dovolovalo pouštět se i do velkých výzkumných a vydavatelských projektů, včetně mezinárodních. Měla čtyři třídy: I filosofie, právnictví, dějepis, II matematika, přírodověda, lékařství, III jazykověda a literární dějepis, IV krásná literatura a umění; vydávala *Věstník* (1892: práce přijaté Akademií v té které třídě) a *Almanach* (1893: zprávy o činnosti Akademie), později též oborově specializovaná periodika s jednotným názvem «Sborník», vedla monografickou řadu «Rozpravy».

V reakci na ni založili profesori německé university a techniky Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen (1891), která však byla pouze soukromým sdružením: vídeňská vláda se na ni dívala velmi podezřavě jako na spolek velkoněmců. Měla třídy I vědeckou, II uměleckou a III literární. Teprve 1924, když se přejmenovala na Deutsche Gesellschaft für Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik, vyčlenily se samostatné třídy filosoficko-historická a matematicko-přírodovědná. 1941 se proměnila na Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Prag (symetricky k Deutsche Akademie für Musik und darstellende Kunst in Prag), 1945 byla zrušena.

²⁰ Důležitou součástí *Sborníku* byl i bibliografický přehled celé české filologie.

²¹ Kancelář byla ustanovena ještě před převratem (1911), skutečným pracovištěm s placenými badateli se však stala až 1919.

²² Masarykova akademie práce sdružuje řadu badatelských ústavů zaměřených na nejsoučasnější aspekty moderní lidské společnosti. V tomto oborové výseku tedy naplňuje starý Purkyněho záměr (n.18).

²³ *Vlastivěda* obsahuje zásadní příspěvky strukturalistické. Výmluvný je její časový souběh hned s několika naučnými slovníky: *Masarykův slovník naučný* (1925–1933), *Ottův slovník naučný nové doby* (1930–1943), *Slovenský naučný slovník* (1932). I filologická hesla uvedených slovníků jsou význam-

- Česká pražská universita Karlo-Ferdinandova je přejmenována na Karlovu (1920), samostatnými zákony byly již 1919 zřízeny nové university v Brně (Masarykova) a Bratislavě (Komenského).^{24,25} Všechny tři jsou publikačně činné: jejich filosofické fakulty vydávají v Praze *Práce z vědeckých ústavů* a *Sbírku pojednání a rozprav*, v Brně i Bratislavě *Spisy* a *Sborník*; shodně od roku 1922/1923. Ještě předtím vzniká v Praze z podnětu slavistů Karlovy university mimouniversitní (sic!), mezinárodně orientovaný časopis *Slavia* (1922), náhrada za Jagicův berlínský *Archiv für slavische Philologie* (1876–1920).
- Německou universitou v Praze prochází na své akademické pouti řada významných profesorů z německy hovořících zemí. Její filosofická fakulta vydává obecné *Spisy* (*Schriften der philosophischen Fakultät der Deutschen Universität in Prag*),²⁶ část její filologické obce se skrže mimouniversitní (sic!) Deutsche Gesellschaft für slavistische Forschung in Prag podílí na významných publikačních forech česko-německé i ještě širší mezinárodní spolupráce, sc. *Slavisches Rundschau* (1929),²⁷ *Germanoslavica* (1931).²⁸ Nemálo českých studentů navštěvuje alespoň výběrově i německé přednášky.²⁹
- Z podnětu T.G.Masaryka byly 1922 společným zákonem zřízeny ústavy Slovanský a Orientální; fakticky začaly fungovat až 1928 (Slovanský), či 1929 (Orientální). Měly povahu učené společnosti a zároveň aktivně pěstovaly zahraniční styky jak vědecké, tak hospodářské. Slovanský ústav vydával časopisy *Byzantinoslavica* (1929) a *Germanoslavica* (1931), Orientální pak *Archiv orientální* (1929); oba vydávaly rozsáhlé informační *Ročenky*.
- Bez zvláštního zákona přibyl Ústav skandinávský a nizozemský (1930), svým zaměřením podobný Slovanskému, který vydával pouze informační *Ročenku*. Na základě bilaterálních mezinárodních smluv působily v Československu Institut Ernest Denis, či Istituto italiano di cultura, jež sice nevyvíjely vlastní badatelskou činnost, leč podporovaly badatelské styky.

ným pramenem pro poznání doby a najdeme mezi nimi též důležité texty strukturalistické.

²⁴ Zákon z roku 1920 přiřkl název «Karlova» z pražských universit právě jen té české, zatímco o německé mluví důsledně jako o německé universitě v Praze, jež si má teprve sama vybrat jméno. Německá universita však navenek též vystupovala jako Karlova a navíc držela historické insignie Karlovy university. Ty vydala za dosti bouřlivých okolností až 1934.

²⁵ Brněnské i bratislavské universitě hrozilo v letech 1933–1934 částečné rušení a slučování, jež se zvláště týkalo jejich fakult filosofických a přírodovědných.

²⁶ V jejich rámci začala 1929 – tedy současně s *Archivem orientálním*, leč na rozdíl od něho s volnou periodicitou – vycházet i speciální podřada *Indologica Pragensia*. První indologický svazek je však teprve druhým spisem v celé řadě *Schriften der philosophischen Fakultät der Deutschen Universität in Prag*, zatímco *Práce z vědeckých ústavů filosofické fakulty University Karlovy* mají do konce roku 1929 na svém kontě již 24 položky.

²⁷ Srovnejme s *Čechische Revue* (1906–1912) Arnošta Krause, jejímž cílem bylo informovat zemské Němce i zahraničí o českém politickém, kulturním a hospodářském životě. V tomto smyslu byla *Čechische Revue* duální ke *Slovanskému přehledu* Jana Rokyty / Adolfa Černého. Ve *Slavisches Rundschau* se ze členů Kroužku silně angažoval Roman Jakobson.

²⁸ Vydávaly společně Slovanský ústav a Deutsche Gesellschaft für slavistische Forschung in Prag, subvencovalo československé ministerstvo školství a národní osvěty.

²⁹ Je příznačné, že tohoto potenciálu moderní filologie nejlépe využil právě Kroužek: na pražské německé fakultě disertovali jak Roman Jakobson, tak Pavel Trost; z jejich učitelů přišli do Kroužku docenti či profesori Ludwig Landgrebe, Friedrich Sloty, Leopold Silberstein, Eugen Seidel, Eugen Rippl, zahraniční lektori Gojko Ružičić, Petr Savickij; podle vzoru Pražského lingvistického kroužku, jež navštěvovali, založili filosofové německé fakulty Emil Utitz, Ludwig Landgrebe, Rudolph Carnap spolu s dalšími Cercle philosophique de Prague (sic!).

- V majetku a řízení ministerstva zahraničních věcí fungovala zvláštní knihovna, nejprve zvaná Ruská (1924), pak Slovanská (1928). V zemi působily Ruská lidová universita, Svobodná ukrajinská universita, Ukrajinský pedagogický institut Michala Drahomanova, Seminarium Kondakovianum, dvě ruská gymnasia a jedno ukrajinské, nemluvě o ukrajinské technice a vyšších odborných školách ruské a běloruské.³⁰

- Na Slovensku pokračují *Slovenské pohl'ady* (1890) a jejich zakladatel Jozef Škultéty se 1919 stává prvním profesorem slovenské řeči a literatury na bratislavské universitě. Byla obnovena Matica slovenská (1919, předtím 1863–1875), jež začala vydávat *Sborník Matice slovenskej pre jazykospyt, národopis a literárnu historiú* (1923) a měsíčník *Slovenská reč* (1932), a zřízena Učená spoločnosť Šafárikova (1926),³¹ jež zavedla publikační řady *Práce Učenej spoločnosti Šafárikovej*, *Slovenský archív* a časopis *Bratislava* (1927).

Svým způsobem patří do institucionálního rámce československé filologie i První sjezd slovanských filologů, mezinárodní akce pod záštitou TGM a s plnou podporou vlády. Sjezd byl, jak známo, forem, kde Pražský lingvistický kroužek poprvé veřejně vystoupil ve vlasti. Uvědomme si, že ke sjezdu vyšly nejen první dva svazky kroužkových *Travaux*, ale začaly vycházet i časopisy *Slavische Rundschau* a *Byzantinoslavica*. Tvrdí se, že Kroužek na sjezdu přímo opanoval lingvistickou sekci. Je dobré podívat se na organizační strukturu sjezdu, na seznam všech jeho protektorů a oficiálních delegací, abychom si uvědomili, za jak mimořádných okolností se Kroužek předvádí — i jaká byla opovázlivost vůbec se předvádět, což žádný jiný spolek neudělal.

Pochopit úlohu konkrétní badatelské osobnosti ve vědeckém životě První republiky, znamená mimo jiné umět ji zařadit ve výše naznačené síti vztahů. Někdo byl zaangažován na mnoha místech zároveň (Oldřich Hujer, Pavol Bujnák),³² někdo se vědomě omezoval na místo jedno či dvě (Vilém Mathesius, Miloš Weingart), někdo se pracně snažil vůbec někde uchytit (Jan Mukařovský, Roman Jakobson).³³ Nebudeme zde sledovat osobní osudy, ale pokusíme se uchopit Pražský lingvistický kroužek jako společenství osobností, z nichž jedna každá je nějak zapojena v institucionalizované filologii své doby a jež zároveň propojuje (různá míra) odhodlání vystupovat společně.

Uvědomme si, že předestřená síť je relevantní i pro vymezení filologických for publikačních. *Listy filologické* jsou od začátku otevřeny vší filologii. Mají přitom dvě přirozená těžiště, bohemistiku v širokých souvislostech slavistických a klasickou filologii, což se odráží i ve slavných redaktorských dvojicích Gebauer–Král, Vlček–Groh, Hujer–Jiráni; v oněch oborech totiž university připravovaly gymnasiální profesory povinných předmětů s největší hodinovou dotací. *Časopis pro moderní filologii* svým vznikem *Listům* odebral látku z jiných oblastí. Oslabit v *Listech* pól bohemisticko-slavistický by *Časopis* sám ještě nedokázal: česká filologie se zabývá především češtinou; přidají-li se však navíc bohemistická *Naše řeč*, slavistická *Slavia*, případně *Byzantinoslavica* a *Germanoslavica*, obsah *Listů* to už pocítí. Že slavisticko-bohemistický pól *Listů* nezanikl, o to se zasloužil jejich redaktor Oldřich Hujer (1913–1942), zároveň spoluredaktor *Slavie* (1922–1942) a *Naší řeči* (1931–1937), takže znal celko-

³⁰ Z těchto prostředí přicházejí do Kroužku osobnosti jako Agenor Artymovyč, Dmytro Čyževskýj, Vasyl Simovyč nebo Sergej Karcevskij.

³¹ Z řad Učené společnosti přišli do Kroužku Pavel Bujnák a Václav Vážný, profesori Komenského university, v Matici našli později zaměstnání Andrej Mráz a L'udovít Novák, mladí badatelé odchovaní Kroužkem.

³² U jmenovaných rozhodně nešlo o cursus honorum, jednali sebeobětavě podle hesla «kdo může, musí». Bujnák zemřel vyčerpáním poté, co jako hlavní redaktor dokončil *Slovenský náučný slovník* (cf. n.23) a zároveň byl nacionalistickými puristy vyštván z Matice, pro niž chystal první moderní, vědecky fundovaný slovník slovenštiny. Hujer, generální tajemník Akademie, který se po zavření českých vysokých škol nacisty snažil právě skrze Akademii udržet českou vědu, byl uštván za heydrichiády.

³³ Všech šest jmen zde uvedených v závorkách jsou členové Kroužku. Weingart se po roce 1932 s Kroužkem ve zlém rozešel, dál však jednal, jak ještě ukážeme, na «kroužkovský» způsob.

vou nabídku v oboru, který pro *Listy* cíleně zadával příspěvky bohemisticko-slavistické a sám do nich pravidelně přispíval svými “Drobnostmi grammatickými”, jež založily žánr. *Sborník filologický*, otevřený všem filologickým oblastem, podléhá v konkurenci publikací fakultních, což se projevilo ztrátou periodicity.³⁴ Pokud se za těchto podmínek Klubu podařilo pravidelně vlastním nákladem – byť s podporou ministerstva školství a České akademie – vydávat *Časopis pro moderní filologii*, je to mimořádný výkon.

3. V předchozím oddíle jsme Viléma Mathesia označili za symbolickou postavu té generace, jež vytvořila Klub. Sám byl zároveň právě tím, kdo vytvořil Kroužek. Mathesius měl od počátku jasno ve dvou ohledech: 1° jak pěstovat i jak nepěstovat filologii, a 2° že v českých podmínkách, málo připravených pro vystoupení silných individualit, je správné a přiměřené vystupovat kolektivně;³⁵ a využil každé příležitosti, jež dávala příslib, že tyto body naplní. Kroužek, myšlenkově stmelенý a dělný kolektiv, byl v tomto ohledu vyústěním Mathesiových snah mnohem širších a mnohem starších.

Povšimněme si nejprve toho, jak Mathesius osamostatnil anglistiku, obor, jenž v jeho době byl jenom specializací v rámci indoevropsky široké germanistiky. Měl-li *Časopis pro moderní filologii* trojici redaktorů původně (1910) pro jazyky slovanské, germánské a románské, pak Mathesius nastupuje (1922) a až do zastavení *Časopisu* (1942) zůstává jako redaktor sekce anglistické.³⁶ Když Královská společnost 1924 vydává I svazek *Revue des travaux scientifiques tchécoslovaques*, je tam čeština zahrnuta v sekci “Études slaves” (zpracoval Havránek), kdežto Mathesius připravil samostatnou sekci “English studies in Czechoslovakia”. Nejviditelnější však je Mathesiovo emancipační gesto v řadě *Práce z vědeckých ústavů FF UK*. Rada, v jejíž redakci od počátku působil, začala vycházet 1923.³⁷ Již o rok později nese její 5. svazek podtitul *Příspěvky k dějinám řeči a literatury anglické od členů anglického semináře při Universitě Karlově svazek 1* (1924). Celkem takto vyšlo za Mathesiova života svazků pět a po válce ještě dva, což jako celek představuje základ klasické řady *Prague studies in English*. Zvláštní je, že potenciálu publikační řady *Prací* v té době nikdo jiný si nevšiml a nevyužil — až Miloš Weingart, poté co se ve zlém rozešel s Kroužkem a fakticky i s Mathesiem, zakládá v rámci týchž *Prací* podřadu nazvanou *Práce o českém jazyce doby nové* s podtitulem «ze semináře prof. M. Weingarta» (vyšly toliko dva svazky: 1935, 1936).

Anglistika coby emancipovaný obor dávala Mathesiovi možnost pěstovat filologii podle vlastních představ na jasné materiálové základně. Zároveň mu umožňovala poznávat lidi a vybírat si z nich. Z anglistů patřila do Kroužku nejen slavná trojice Mathesius – Trnka – Vachek, ale i Zdeněk Vančura a René Wellek, nemluvě o dalších, kteří přinejmenším dostali příležitost publikovat v *Příspěvcích* anglického semináře, případně byli navedeni k dělné práci

³⁴ Vydávali-li v X svazku *Sborníku* (1934–1935) Jan Mukařovský svou slavnou “Polákovu Vznešenost přírody”, dejme to do souvislosti s tím, jak tvrdě onu práci odmítl Miloš Weingart, který v té době působil v redakcích obou publikačních řad FF UK, *Prací* i *Sbírky*. Tam přitom vyšla Mukařovského předchozí monografie, “Máchův Máj” (1928).

³⁵ O bodu 1° svědčí jak jeho symbolicky slavná přednáška v Královské české společnosti nauk (1911), tak řada dalších programových textů, jež vydává na forech domácích a ještě víc zahraničních (e.g. sborník Zubatému 1927, kongresy v Haagu 1928, či Ženevě 1931, etc.), ale též polemiky, které vedl (e.g. s Antonínem Beerem 1915); o bodu 2° pak svědčí mnohá časopisecká vyjádření, později shrnuta v *Kulturním aktivismu* (1925), či *Možnostech, které čekají* (1944).

³⁶ Redakce se tím rozšiřuje do čtyřčlenné: hlavní redaktor Josef Janko je zároveň redaktorem pro germanistiku, trojice odborných redaktorů zastupuje slavistiku (Emil Smetánka, po něm Miloš Weingart, pak Vladimír Šmilauer), romanistiku (Prokop Miroslav Haškovec, pak Josef Kopal) a anglistiku (Vilém Mathesius, pak Bohumil Trnka).

³⁷ Svazek 2 vyšel již v přípravném roce 1922, svazek 1 vyšel s vročením 1923, fakticky ale až po svazku 5.

na učebnicích či slovnících.³⁸ Rozhlédneme-li se přitom po zbylých oblastech moderní filologie, vidíme, že germanistiku zastupují v Kroužku – z českých filologů – už jenom Otokar Fischer a Vojtěch Jiráť, romanistiku Vladimír Buben a Stanislav Lyer, což je – při vši úctě k individuálním výkonům a zásluhám uvedených – síla srovnatelná s orientalistikou, kterou v Kroužku zastupoval samo jediný Jan Rypka.

Pro členskou i materiálovou základnu Kroužku byla nejdůležitějším oborem zcela přirozeně bohemistika, v té době pevně integrovaná do slavistiky. Nevím o ničem, co by v meziválečném Československu dokládalo pokus bohemistiku ze slavistického kontextu jakkoliv emancipovat; naopak všeobecně sdílená právní fikce jednotného jazyka československého i státně šířený kulturní ethos Prahy jako slovanského okna spolu s politickou iluzí Československa jako mostu mezi Východem a Západem slavistickou integraci bohemistiky zvenčí podpořovaly. Ordinářem slavistiky na české pražské universitě byl Miloš Weingart, člen Kroužku, který nikoho dalšího do Kroužku nepřivedl a sám se s Kroužkem ve zlém rozešel. Zato o ordináři indoeuropeistiky Oldřichu Hujerovi, rovněž členu Kroužku, platí, že každý, koho se v Praze ujal, se v Kroužku nakonec ocitl: Havránek, Machek, Kořínek, Kurz, Oberpfalcer, Václav Polák;³⁹ nápadné je, že Hujer se ujímal mladých filologů universitně už hotových a neujímal se jich na universitě, nýbrž v kanceláři Slovníku jazyka českého, kde jako jeden z pracovníků úkolů připravovali svůj habilitační spis. Bohuslav Havránek pak coby ordinář slavistiky na Masarykově universitě získá pro Pražský kroužek mnoho lidí působících v Brně (a z druhé strany prosadí v Brně habilitaci Romana Jakobsona, který byl do té doby universitně bezprizorný). Universitní bohemistiku sensu stricto zastupuje v Kroužku z Pražáků jen osamělý František Oberpfalcer, jehož vztah ke Kroužku je dosti laxní. Pražská bohemistika literárněvědná není v Kroužku zastoupena vůbec: Jan Mukařovský se habilitoval pro estetiku (a jejím ordinářem se stal až po válce).

Tento obraz bohemistické roztržičnosti mimo jiné vysvětluje, proč, chceme-li předvést bohemistický počin PLK, musíme sáhnout po jazykovém dílu *Československé vlastivědy* (ve dvou svazcích): Oldřich Hujer tam vykládá systémový potenciál vývojového kontinua česko-slovenského, Bohuslav Havránek a Václav Vážný rozpracovávají, první pro češtinu, druhý pro slovenštinu, jak různé aktualizace onoho potenciálu v nářečích, tak historicko-kulturní individuaci jazyků spisovných, k čemuž František Oberpfalcer přidává potenciál živé mluvy městské; Roman Jakobson a Jan Mukařovský pak do téhož jazykového dílu přispívají studii o verši staročeském, resp. novočeském, což jistě odpovídá kroužkovému pojetí jazyka, leč zároveň vypovídá, že Oldřich Hujer, hlavní redaktor jazykového dílu, takovou látku přijal, kdežto Albert Pražák, redaktor dílu písemnictví, nikoliv. Další důležitou lingvisticko-literárně-estetickou stopou PLK je jeho účast v naučných slovnících. Pro *Masarykův slovník naučný* (1925–1933) všechna lingvistická hesla redigoval Bohuslav Havránek a některá literárněvědná psal Jan Mukařovský; pro *Ottův Slovník naučný nové doby* (1930–1943) v podstatě všechna filologická hesla pořídil Kroužek,⁴⁰ pro *Slovenský naučný slovník* (1932) zpracovali slovenskou literaturu a slovenský jazyk po řadě Pavol Bujnáč a Václav Vážný. — Přidejme toto vše ke sborníkům «nominálně» kroužkovým, sc. *Spisovná čeština...* (1932), *Torso a tajemství...* (1938), *Čtení o jazyce a poesii* (1942), a k řadě bohemistických «Travaux», totiž k česky vydávaným *Studiím PLK*, a teprve

³⁸ Žánr učebnic a slovníků je jednou z nedocenených oblastí soustavného zájmu PLK (jinou takovou byla vědecká bibliografie). Připravovala se dokonce publikační řada *Jazyková škola Pražského lingvistického kroužku* (vyšla jediná učebnice, zato imposantní).

³⁹ Nejde o vztah příčinný: Havránek byl v Kroužku dřív než Hujer; koincidence je však výmluvná.

⁴⁰ Většinu filologických hesel OSNND napsali Havránek a Mukařovský, některá též Jakobson a Skalická. Když se dodatečně zjistí, že J.V.Bečka do OSNND napsal heslo *Funkční lingvistika* ve zcela nekroužkovém pojetí, totiž jako „samostatnou disciplínu stojící mezi lingvistikou a stylistikou“, Mathesius se proti tomu ostře ohradí (*SaS* vi/1940, 112). Mukařovský s Havránkem dokonce hesla *Strukturalismus*, *Strukturální estetika*, *Strukturální lingvistika*, *Strukturální věda o literatuře* vydávají samostatně coby zvláštní otisk z Dodatků OSSNND (1940).

pak získáme představu o rozsahu bohemistického angažmá PLK i o jeho charakteru důsledně, ba přímo podvrtně mimouniversitním. Z předvedeného srovnání vyplývá, že oborová emancipace anglistiky, k níž na Karlově universitě došlo hned na počátku 20.let XX století, v žádném případě nepředjímala budoucí postavení anglického jazyka, ba vůči angličtině byla čistě náhodná: kdyby byl Mathesius pracoval s jinou materiálovou základnou, byl by silou své osobnosti emancipoval jiný obor, jen aby někde mohl soustavně pracovat strukturalisticky.⁴¹ Ostatně Mathesius, nositel jasné představy, jak pěstovat i jak nepěstovat filologii, své zklamání z bohemistiky (ve slavistickém záběru) i svou skepsi k její možné obrodě tvrdě vyjádřil 1929 v článku, jenž svým umístěním i načasováním působil jako jeho osobní poselství Prvnímu slavistickému sjezdu.⁴²

Již v oddíle 2 jsme průběžně upozorňovali (nn.29, 30), že právě Kroužek dokázal využít potenciálu nečechoslováků v Československu, ať už šlo o domácí Němce, o ruský a ukrajinský exil, ale třeba též o vyslance frankofonie (Jacques Arnaudiès, Louis Brun, Lucien Tesnière). Podívejme se nyní na jisté souvislosti zahraničního vystupování Kroužku.

Právem se zdůrazňuje, že prvního uznání Kroužek dosáhl na Prvním mezinárodním sjezdu lingvistickém v Haagu 1928. Uvědomme si, že členové Kroužku nebyli na onom ani na dalších sjezdech jedinými československými účastníky (vše je patřičně doloženo v příslušných *Actes...*). Do Haagu jel jako delegát Královské české společnosti nauk Josef Janko, dále pak Matija Murko a Bedřich Hrozný. Kroužek však jako jediný z ČSR odpověděl předem na sjezdové otázky a odpověděl vícečetně: Mathesius sám za sebe (charakterologie), Trubeckoj sám za sebe (jazyková rodina vs. jazykový svaz; žil ve Vídni a na sjezdu zastupoval rakouskou vládu, leč patřil k Pražskému kroužku), Karcevskij sám za sebe (znakové uchopení jazyka; patřil k Pražskému kroužku, byť mezitím přesídlil z Prahy do Ženevy), Jakobson-Trubeckoj-Karcevskij skupinově (funkčně-systémové uchopení jazyka). Z Ženevy odpověděli společně Charles Bally a Albert Sechehaye (rovněž funkčně-systémové uchopení jazyka). A právě Mathesius v předvečer sjezdového projednávání domluvil se všemi navrhovateli, aby místo jednotlivých, leckdy značně rozsáhlých podání předložili sjezdu úderné these na jednu stránku, podepsané Bally-Jakobson-Mathesius-Sechehaye-Trubeckoj.

Pro Druhý, ženevský sjezd (1931) vydal Kroužek s předstihem coby 4.svazek svých *Travaux* příspěvky mezinárodní fonologické konference, kterou v prosinci 1930 uspořádal v Praze. Snadno pak dosáhl toho, že sjezd ustanovil podle představ Kroužku Mezinárodní společnost pro fonologii. Ve srovnání s tím jsou kroužkové přípravy k dalším sjezdům malé: před Třetím, římským (1933) Roman Jakobson napíše podrobný informativní text, který vydá v italském překladu v časopise *La Cultura*, u příležitosti Čtvrtého, kodaňského (1936) pořádá též Jakobson v Dánsku německy informační přednášky;⁴³ k Pátému, neuskutečněnému sjezdu, který se měl konat v Bruselu 1939, už Kroužek zvláštního nepřipravil nic, přesto však i zde jako vždy předtím předem odpověděl na sjezdové otázky.

Máme v tom vidět únavu, vyčerpanost? Lidské síly Kroužku byly omezené a víme, že kníže Trubeckoj v dopisech z Vídně urguje Prahu, aby víc dělala především pro Mezinárodní společnost fonologickou. Bez ohledu na to, jak Trubeckoj sám prožíval své tvůrčí napě-

⁴¹ V pařížském strukturalistickém ohnisku – ne ve filosofujícím, nýbrž v tom filologicky dělném – se silou osobností jako Émile Benveniste, Pierre Chantraine, či Alfred Ernout strukturalisticky profilyovaly obory latina, řečtina a vůbec srovnávací indoevropéistika.

⁴² Vilém Mathesius: "Glossen zur čechischen Slavistik eines čechischen Nichtslavisten". *Slavische Rundschau* 1/1929, Nr.8, 651–656.

⁴³ V podobném duchu vydává Pavel Trost 1938 za svého studijního pobytu na Litvě informační článek o Pražském kroužku v litevštině; zároveň jde o nekrolog N.S.Trubeckého.

tí, rozhodně nemůžeme říct, že by Kroužek ve 30. letech polevoval. Fonologická společnost nemá peníze, a tak Kroužek improvizuje: Společnost se schází vždy u příležitosti mezinárodního sjezdu buď široce lingvistického, nebo fonetických věd; informační bulletiny se tisknou v *Časopise pro moderní filologii* a do světa rozesílají coby separáty; vlastním nákladem vydává Kroužek před londýnským sjezdem 1935 Trubeckého “Návod pro fonologické popisy” a v řadě *Práce... FF UK* (v podřadě pražské anglistiky) vychází Trnkův popis fonologie současné angličtiny spolu s přetiskem projektu sjednocené fonologické terminologie.⁴⁴ To je úctyhodný výkon.

V těchto nesnadných podmínkách Kroužek usiluje o mezinárodní strukturalistické forum. Zná všechny potenciální partnery a vidí, že jediný, kdo opravdu smýšlí jako on, je kodaňský Lingvistikredsen. S tím začne chystat *Acta linguistica*. Bohužel zasáhnou vnější dějiny Evropy a světa, takže v prvním ročníku společně připravovaného podniku (1939), jehož úvodní prohlášení kodaňsko-pražský rozměr výslovně připomíná, publikují za pražany Roman Jakobson na útěku (nikoliv náhodou v Dánsku), kníže Trubeckoj po smrti a Josef Miloslav Kořínek coby čerstvý občan Slovenského štátu. Bohumil Trnka, který o *Acta linguistica* podrobně referuje v protektorátních číslech *Slova a slovesnosti*, velmi chválí dánské redaktory Hjelmsleva a Brøndala, že pro časopis zajistili finanční podporu z širokého světa.⁴⁵ Dánští partneři zůstávají pražanům symbolicky věrní třeba tím, že po celou okupaci je na titulním listu časopisu v jeho mezinárodní radě uváděn «Roman Jakobson, Brno» a ještě dlouho po komunistickém puči (cf. *Acta linguistica* VIII/1960) tam figurují «Bohuslav Havránek & Bohumil Trnka, Cercle linguistique de Prague».⁴⁶

Mezinárodnost PLK byla tedy širší, než se nyní obecně ví, a nedala se srovnat s ničím, co filologie meziválečného Československa znala. Domácí poměry však Kroužek daleko víc překvapoval svou organizovanou a dělnou semknutostí. Vystupoval jako spolek strukturalistický, leč najdeme mezi jeho členy i osobnosti, které za strukturalisty dost dobře označit nelze: Oldřich Hujer, Arne Novák, František Xaver Šalda, v jiné poloze a v jiné generaci zas Bedřich Václavek, či Vladimír Helfert..., přičemž máme doklady, že Kroužek s nimi jednal velmi uctivě. U první trojice jde jednoznačně o osoby ve své době vážené a vlivné, takže se snadno vkrade myšlenka, zda ze strany Kroužku nešlo spíš jen o konjunkturální spojenectví. Sotva. Máme totiž zároveň doklady o tvrdě odmítavém postoji Kroužku k osobnostem neméně vlivným a váženým (Albert Pražák, Antonín Beer). Důvody volby bychom měli hledat jinde: je nezbytné projít program, cíle a postupy jednoho každého z «překvapivých» členů PLK a v detailech rozebrat, v čem si kdo s programem, cíli a postupy Kroužku vyhovoval.⁴⁷

Kroužek vykazoval cit pro zásadu ESSE EST PERCIPI. Diskrétně o sobě informoval již anotovanými bibliografiemi z oboru, jež jeho členové po celou dobu obětavě sestavovali (Bulletin Mezinárodní fonologické společnosti byl v tomto ohledu jen jedním publikačním forem z mnoha jiných). Kromě toho Kroužek zveřejňoval soupisy svých přednášek a výtahy z nich. Takový soupis najdeme i na konci 1. svazku *Travaux*, jež Kroužek rozdával účastníkům sla-

⁴⁴ “Projet de terminologie phonologique standardisée”. Původně vyšlo v TCLP 4, 309–323, jako *Supplément I*. Zde otištěno bez poznámek, vzešlých z diskuse při mezinárodní konferenci v Praze 1930, a bez *Supplément II* “Principes de transcription phonologique”.

⁴⁵ Severské finanční podpory, jmenovitě z Norska, se 1939 Pražskému kroužku dostalo i přímo, a to na vydání 7. a 8. svazku *Travaux*.

⁴⁶ Když 1941 začínají v Ženevě vycházet *Cahiers Ferdinand de Saussure*, žádnou zmínku o Pražském kroužku tam nenajdeme.

⁴⁷ Sám jsem se o to pokusil v případě Oldřicha Hujera.

vistického sjezdu v Praze. Soupisy svých přednášek zveřejňuje v *Časopise pro moderní filologii* (za podzim 1926 až jaro 1934), pak ve *Slově a slovesnosti* (za podzim 1934 až prosinec 1948), vždy s výtahem nebo odkazem na místo, kde celý text přednášky vyšel. Jak jsme již viděli, příležitostně o sobě píše a přednáší ve světě (Itálie 1933, Dánsko 1936, Litva 1938), kromě toho však průběžně píše «pro svět» do *Prager Presse* a *Slavische Rundschau*. A stará se i o to, aby prostřednictvím časopisu *Bratislava* o sobě informoval též na Slovensku. Že za těchto okolností zřídil svůj vlastní časopis *Slovo a slovesnost*, je jen logické. Uvážíme-li, jak bohatý už tehdy byl publikační život filologický (cf. supra sub 2), svědčí to o mimořádné odvaze i sebedůvěře.

Vynikající postavení Kroužku, vynikající ve smyslu “vyčnívající”, vyvolávalo reakci. Nejdříve se ustanovila Literárněhistorická společnost (LHS). Její obrysy domlouvali nekroužkoví účastníci při návratu z Druhého slavistického sjezdu (Varšava 1934), kde opět viděli, jak Kroužek svou organizovanou semknutostí dokáže účinně vyplnit diskusní prostor (cf. referáty Havránka a Mukařovského v SaS 1/1935, 65–70). Měl-li Kroužek heslo «strukturalismus», volila Společnost heslo «komparatistika». Pořádala pravidelná zasedání (veřejná, v Městské knihovně v Praze) a po válce, což je mimořádný výkon, vydala pět ročníků časopisu *Slovesná věda* (1947–1952), jehož název nezakrývá konfrontaci s titulem *Slovo a slovesnost*.⁴⁸ Publikačním výstupem předválečným byl sborník *Karel Hynek Mácha: osobnost, dílo, ohlas* (1937). Vnější vztahy Kroužku a Společnosti byly korektní (v doslovu k *Máchovi* píše LHS o «přátelské dohodě» s PLK, který v té době chystal *Torso a tajemství*), zato názory jednotlivců na jednotlivce včetně jejich díla mohly být až idiosynkrasické.⁴⁹ Kroužek přitom velmi rozlišoval, kdo je kdo uvnitř Společnosti, nebránil svým členům v práci pro LHS (šlo v podstatě jen o přednáškovou vystoupení) a neváhal zajímavé osobnosti, které se v LHS objevily, přivést k sobě: máchovský sborník LHS tak pořádá vážený člen PLK Arne Novák a publikuje v něm budoucí klíčový člen PLK Felix Vodička.

Vůbec první přednášku v LHS proslovil Miloš Weingart 16.01.1935. Tento individualista však potřeboval vlastní anti-Kroužek. Založil proto Společnost pro slovanský jazykozpyt (SSJ, 1935). Weingart byl též nositelem jasné představy, co a jak dělat, a jeho postupy ukazují, že se poučil u Mathesia. Již na počátku tohoto oddílu 3 jsme zmínili, že začal vytvářet vlastní podřadu *Prací... FF UK* s titulem *Práce o českém jazyce doby nové*.⁵⁰ A tak jako Mathesius pro informování o Kroužku využíval, dokud nebylo zřízeno *Slovo a slovesnost*, *Časopisu pro moderní filologii*, kde byl spoluredaktorem, využívá Weingart pro SSJ *Byzantinoslavik*, jež zase on rediguje. A prohlásil-li jsem výše, že Weingart coby člen PLK nikoho do Kroužku nepřivedl, musím dodat, že dokázal shromáždit reprezentativní osobnosti československé slavistiky a uspořádat s nimi významný sborník *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné* (1937; přispěli Jan Frček, Jiří Haller, Julius Heidenreich, Karel Krejčí, Josef Páta, Ján Stanislav, František Tichý).

Společnost pro slovanský jazykozpyt byl slavistický podnik kroužkového typu, leč v těžkých dobách vnějšně politických nepřežila svého zakladatele. Zato se uchytila sekce SSJ pojmenovaná Kruh přátel českého jazyka (1938). Název Kruh jistě není náhodný. Ještě důležitější je, že opakuje jiné gesto Kroužku, spojení s umělci; rozdíl je vlastně jen ve volbě smě-

⁴⁸ První ročník podává přehled přednáškové činnosti Společnosti za léta 1935–1945, cf. *Slovesná věda* 1/1947–1948, 54–59.

⁴⁹ Přinejmenším z *Pamětí* dobře známe pohrdavá vyjádření Václava Černého, člena LHS, o Havránkovi a Mukařovském (dají se nalézt i jinde); z nedávno vydaných dopisů Havránkovi zase vyčteme, jaký despekt choval Mukařovský k mnoha ústředním postavám LHS.

⁵⁰ Že vyšla pouze dvě čísla, v tom se odráží především nepřízeň osudu: Weingart náhle umírá 12.01.1939 teprve osmačtyřicetiletý.

rů, Kroužek byl výrazně proavantgardní.⁵¹ Kruh propojuje Kroužek a Klub: pořádá veřejné přednášky, ale třeba i hudebně-literární pořady, a získává masovou základnu. Mimořádného významu nabude po uzavření českých vysokých škol, kdy jeho veřejné přednášky představují jistou náhradní universitní výuku.⁵²

Dějiny Kroužku ještě zdaleka nejsou zmapovány tak, jak by bylo třeba, přesto však o nich leccos víme. Dějiny spolků, které na Kroužek reagují, jsou zmapovány mnohem méně. Vezměme proto tento skicovitý konec příspěvku jako výzvu pro další práci.

UZAVŘEME VYHLÍDKOU

Klub moderní filologie vznikl v důsledku oborové emancipace uvnitř stavovského spolku. Ostatně již sám název Klub, tehdy postavený proti názvu Jednota, ukazuje, že šlo o vnitřní jednotku, jaké bychom v případě politické strany říkali nejspíš frakce. Bylo neblahé, když po půl století byl Klub změněn na Kruh a Jednota filologická zúžena na Jednotu klasických filologů, čímž se dva širší materiální výseky filologie postavily proti sobě. Jsem přesvědčen, že stavovský spolek filologický má v dnešní době smysl, ba že jej má větší, než tušíme a běžně si připouštíme. Poměr materiálových základů jednotlivých jazyků se mezitím značně posunul: moderní «živé cizí» evropské jazyky se jistě nemusí cítit odstrkovány ani «domácí» češtinou ani «mrtvou» latinou; stále však zůstává potřebné reflektovat aktuální frakce uvnitř filologie. Žijeme nyní v polaritě domácí češtiny a globální angličtiny, dvou oborů společně postižených odfilologičtěním. Příčinou je iluze, v obou případech stejná, že jazyku rozumíme bezprostředně (a kdo snad ne, ať se někde stranou rychle doučí), takže s jistou, nakonec ani nedomyšlenou oporou v textech, kam započítáváme i promluvy, se můžeme vlastně rovnou bavit o světě. Podstatou filologie je naopak vědomí komplementarity jazyka a literatury: literatura je jazykový výtvar a jazyk, ve své podstatě instituce kulturně-sociální, je k ní jediným klíčem.⁵³ Úkolem vědeckého ohniska, jakým byl a věřím opět je Kroužek, je toto předporozumění promýšlet a domýšlet. Úkolem stavovského spolku v záběru jakoby novodobé Jednoty filologické, kde moderní filologie o materiálové základně soudobých (západo)evropských jazyků představuje frakci mimořádně silnou, možná nejsilnější, je toto porozumění udržovat v povědomí všech praktiků jazyka, od učitelů po překladatele, a zároveň spojovat praxi s teorií.

BIBLIOGRAFIE, jakou jediné má smysl za takovýto článek přidávat, by musela, strukturovaná a anotovaná, pokrýt celý Kroužek, celý Klub, Kruh i obě Společnosti od jejich vzniku až do roku 1952. Pro Kroužek autor takovou bibliografi vytváří, přičemž její stávající, zatím nepublikovatelná podoba je delší než tento článek. Omezme se proto na prohlášení, že tvrzení v článku obsažená, se opírají o prameny v článku zmiňované.

⁵¹ Pražský lingvistický kroužek se sice nezapojil do ekumenicky širokého jubilejního sborníku *Karel Hynek Mácha. Osobnost, dílo, ohlas* (1937), který pořádala Literárněhistorická společnost, a raději vydal samostatný sborník *Torso a tajemství Máchova díla* (1938) coby manifest vlastních představ o zkoumání básnictví; drobně však přispěl do surrealistické provokace *Ani labut' ani lůna* (1936), jež se otevřeně stavěla proti dobovému chápání KHM, a zároveň sám obeslal přední umělce své doby s anketou, jejíž odpovědi pak vyšly v časopise Kroužku *Slovo a slovesnost* pod názvem "Básnický dnešek a K.H.Mácha" (1936).

⁵² I Kroužek je za protektorátu velmi aktivní, zůstává však výlučný, takže zatímco Kruh vzdělává v jistých výsecích široké posluchačstvo, Kroužek se stará o komplexní výuku vybraných soukromých studentů (Jiří Veltruský) a ještě spíš absolventů (Felix Vodička).

⁵³ To jistě platí o každém textu, literární jsou prostě jen bohatší a zajímavější. Není důvod k obavám, že o něco přijdu, když se soustředím právě na ně. A mnoho získám, když se na ně soustředím při výuce: umělost a uvědomělá sebereflexe literárního textu jsou pedagogicky velmi vstřícné.

ORTOGRAFIE zde použitá je nedílnou součástí osobního stylu (sic!) autorova. Vyznačuje se důsledným vyznačováním délek v českých kulturních evropsismech (takže je ortoepická) a odvržením několika málo středověkých přežitků (tak málo, že ani náznakem není racionalistická).

RÉSUMÉ

Le « Club des philologues modernes » (traduction littérale) est né par essaimage à partir de l'« Union des philologues tchèques » (traduction littérale) et sa naissance, qui à l'époque passe presque inaperçue, témoigne de la croissance remarquable de la philologie tchèque. Celle-ci d'ailleurs disposait, avant même la création de l'État tchécoslovaque moderne en 1918, de quatre revues périodiques spécialisées, toutes en langue tchèque. Le Cercle linguistique de Prague, né discrètement dans un milieu plurilingue et pluriethnique, a fait ses premières apparitions à l'étranger, et si c'était dans le pays même, alors dans un contexte largement international. Vis-à-vis des autres structures de la philologie tchèque, c'est-à-dire tchécoslovaque, qu'elles fussent d'ordre associatif ou institutionnel, notamment universitaire, le Cercle déterminait son identité par un programme très clair et par une méthodologie très consciente, ce qui a créé de nombreuses frictions. L'article décrit les procédés par lesquels le Cercle linguistique de Prague de l'entre-deux-guerres improvisait et faisait feu de tout bois afin de réaliser son programme aussi largement que possible, tout en gardant sa pleine indépendance intellectuelle.

.....

EDIČNÍ POZNÁMKA. Toto je konečná podoba příspěvku, který vyšel ve XXIII ročence Kruhu moderních filologů (pp. 26–40, vydavatelé: Kruh moderních filologů & Jihočeská universita, tisk: Nová tiskárna Pelhřimov, Pelhřimov 2010, ISBN 978–80–7394–256–4, ISSN 0577–3768). Ročenka nese podtitul *Moderní filologie na prahu třetího tisíciletí*, shodný s názvem konference, kterou KMF pořádal 17. II 2010 v Praze. Znění zde otištěné budiž pokládáno za nejvyšší autoritu. Oproti vydání z ročenky je tu opraveno jedno chybné datum (u J. Baudiše), doplněna dvě jména pominutá ve výčtech (S. Petřík, F. Oberpfalcer), dodána poznámka (nekrolog N. S. Trubeckého), napraveno několik málo překlepů (včetně chybného opisu *slavishe v názvu Deutsche Gesellschaft für slavistische Forschung in Prag).